

ΕΜΜ. ΜΙΚΡΟΓΙΑΝΝΑΚΗ
Λέκτορας της 'Αρχαίας 'Ιστορίας

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ Γ' (ΤΟΥ ΔΩΣΩΝΟΣ)

Είναι γενικά αποδεκτό ότι επί του 'Αντιγόνου Γ' (Δώσωνος) οί Μακεδόνες, κυρίως οί στρατευμένοι (army assembly, Heeresversammlung), εισέρχονται στην πολιτειακή ζωή και ιστορία τής Μακεδονίας ως δεύτερος πολιτειακός παράγων. 'Επ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, θά ἔλεγε κανεῖς, ἄρχισε καί στήν Μακεδονία τὸ δυαδικὸ σχῆμα (dualismus), ὥπως στήν 'Αθήνα π.χ. παρουσιάζονται ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος στήν πασίγνωστη φράση: ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ. 'Η γνώμη αὐτὴ γιὰ δυαδικότητα στήν κορυφὴ τῆς πολιτείας ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ 'Αντιγόνου Γ' (229-221 π.Χ.) στηρίχθηκε κυρίως σὲ μιὰ ἐπιγραφὴ τῆς Δήλου, τὴν IG XI₄, 1097, μᾶλλον δὲ στήν συμπλήρωσή της ἀπὸ τὸν πρῶτο ἐκδότῃ καὶ μελετητῇ της. 'Η συμπλήρωση αὐτὴ δὲν κρίνεται ὀρθή. Μὲ τὴν ἐπανεξέταση καὶ ἐπανεκτίμησή της θά κριθεῖ καὶ ἡ κρατοῦσα γενικὰ ἀντίληψη γιὰ τὴν πολιτειακὴν θέσιν τοῦ 'Αντιγόνου Γ' στὸ βασίλειο τῆς Μακεδονίας.

'Η ἐπιγραφὴ βρέθηκε τὸ 1905 στήν Δῆλο κοντὰ στὸ κτήριο τῶν Ποσειδωνιάστων τῆς Βηρυτοῦ καὶ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν M. Holleaux τὸ 1907¹. Εἶναι ἀνάθημα τοῦ 'Αντιγόνου Γ' (τοῦ Δώσωνος) γιὰ τὴν νίκη του στήν Σελλασία (222 π.Χ.). Εἶναι σπασμένο τὸ δεξιὸ μέρος ἀλλὰ οἱ συμπληρώσεις ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τὸν Holleaux υἱοθετήθηκαν χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἀπόκλιση στὶς Inscriptiones Graecae καὶ σὲ ὅλες γενικὰ τὶς ἀναφορὲς ποὺ γίνονται στήν τετραστική αὐτὴ ἐπιγραφὴ.

Τὸ ἐπιγραφικὸ αὐτὸ μνημεῖο ἔχει χρησιμοποιηθεῖ εὐρύτατα σὲ μελέτες ποὺ ἀφοροῦν στὸν πολιτειακὸ βίو τῆς Μακεδονίας, ἰδιαιτέρως τὸν 3 αἰ. π.Χ., ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ ἐλληνιστικοῦ κόσμου· ἔχει πάρει πιά πάγια μορφή. Καὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι συμπληρώσεις ἀπὸ ἐρευνητὲς τοῦ ὕψους τοῦ Holleaux παίρνουν ἱεροπρεπῆ χαρακτῆρα καὶ χρειάζεται τὸλμη γι' αὐτὸν ποὺ θά προσπαθήσει νὰ

1. M. Holleaux, Dédicace d'un monument commémoratif de la bataille de Sellasia, BCH, XXIX (1907), σ. 94-114. Πβ. Maria T. Piraino, Antigone Dosone re di Macedonia, Palermo 1954, σ. 6.

16. XI₄, 1097: Syl³, 518

I. M. Holleaux

ΒΑCΙΛΕΥC ANTIΓOY NOC BACIΛEOC (35)
 ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕC (31)
 ΚΥΙΟΙC YMMAXOΙC AΠOΤΗC ΠEPI (33)
 C EΛΛACI ANMAXH C AΠOΛΛONI (32)

I. E. Micyanakis

ΒΑCΙΛΕΥC ANTIΓOY NOC (38)
 ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΙ ΛΟΥ (41)
 ΚΥΙΟΙC YMMAXOΙC (43)
 C EΛΛACI ANMACHH (44)

τις διαφοροποιήσει. Πιστεύω ὅμως ὅτι μιὰ ἐπανεξέταση καὶ ἐπανατοποθέτηση τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιγραφῆς σὲ εὐρύτερο πολιτειακὸ πλαίσιο θὰ θεωρηθεῖ ἴσως δικαιολογημένη (βλ. κατ. τὴν ἐπιγρ. σὲ ὅλοσέλιδο).

Οἱ παρατηρήσεις μου στρέφονται στὶς συμπληρώσεις ποὺ πρότεινε ὁ Holleaux, κυρίως στὸ «βασιλέως» ποὺ ἀποδίδεται στὸν Δημήτριον, τὸν πατέρα τοῦ Ἀντιγόνου Γ', καὶ στὸ «Μακεδόνες» τῶν δύο πρώτων στίχων. Οἱ συμπληρώσεις ποὺ προτείνονται στοὺς δύο αὐτοὺς στίχους καὶ στοὺς ἐπόμενους εἶναι ἄνισες σημασίας. Ἡ προσοχή μας θὰ στραφεῖ περισσότερο στοὺς δύο πρώτους, διότι ἡ ὁποιαδήποτε ἀλλαγὴ σ' αὐτοὺς θὰ ἔχει μεγάλη ἐπίπτωση σὲ ἱστορικὰ θέματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ἐπιγραφή.

Κατ' ἀρχὴν διαφωνοῦμε μὲ τὴν ἀπόδοση τοῦ τίτλου τοῦ βασιλέως στὸν Δημήτριον, τὸν πατέρα τοῦ Ἀντιγόνου Γ'. Νομίζω (καὶ ἐδῶ εἶναι ἡ κύρια ἀποκατάσταση σ' αὐτὴν τὴν ἐπιγραφὴ) ὅτι τὸ «βασιλέως» τοῦ πρώτου στίχου καὶ τὸ «Μακεδόνες» τοῦ δευτέρου δὲν ὑπῆρχαν στὸ ἀνάθημα. Ὁ πρῶτος στίχος συμπληρώνεται μὲ τὸ -νος στὸ Ἀντίγο- καὶ ὁ δεύτερος μὲ ἓνα -λου μετὰ τὸ κα- ποὺ σχηματίζει ἔτσι τὸν τύπο καλοῦ. Πρόκειται ἀπλούστατα περὶ τοῦ Δημητρίου τοῦ Καλοῦ, δηλ. τοῦ ὠραίου.

Ὁ Δημήτριος, μὲ τὸ ἐπωνύμιον (*cognomentum*) καλὸς (Pulcher, Fair, Beau, Schön)² δὲν ὑπῆρξε ποτὲ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ὥστε νὰ χρησιμοποιεῖ αὐτὸς ὁ τίτλος στὴν ἐπιγραφὴ, σὲ μιὰ μάλιστα ἐπίσημη ἀφιέρωση σὲ χῶρο τέτοιαις σημασίας, ὅπως ἦταν ἡ Δῆλος. Ὁ Δημήτριος ὁ Καλὸς ποὺ συνηθέστατα συγχέεται μὲ τὸν βασιλέα Δημήτριο Β' τῆς Μακεδονίας, σὲ σημείο ποὺ ὁ Tarn π.χ. νὰ θεωρεῖ τὴν σύγχυση μεταξὺ τῶν δύο Δημητρίων inevitable³, ἔχει ἓνα γρήγορο καὶ ρομαντικὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ σκηνή. Ἦταν ἐκπάγλου καλλονῆς καὶ κλήθηκε στὴν Κυρήνη τὸ 259/8 ἀπὸ τὴν Ἀπάμα, τὴν χήρα τοῦ Μάγα, μὲ τὴν προοπτικὴ νὰ γίνεῖ σύζυγος τῆς κόρης τῆς Βερενίκης⁴,

2. Εὐσ. Χρον. I 238 (Schoene) *Demetrius, cuius cognomentum Pulcher vocabatur...* / ... ὁ δὲ [Δημητρίου υἱός, ὃν οἱ Μακεδόνες Καλὸν ἐπωνόμαζον]...

3. W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, Oxford 1913 (ἀν.α. 1969), σ. 121 καὶ 323.

4. Just. XXVI, 2,3... *misit* (sc. mater virginis) *qui ad nuptias virginis regnumque Cyrenarum Demetrium arcesserent... statim a principio superbus...* Κλήθηκε γιὰ γάμο μὲ τὴν Βερενίκη καὶ μὲ τὴν ὑπόσχεση ἡ τὸ δέλεαρ νὰ γίνεῖ βασιλεὺς. Πῆρε ὅμως principium, θὰ λέγαμε, ἔγινε princeps, ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ ἀρχας τοῦ Πλουτάρχου (Δημ. 53,8) καὶ τὸ κρατήσας τοῦ Εὐσεβίου (I, 238). Βασιλεὺς θὰ γινότανε ἴσως διὰ τοῦ γάμου του μὲ τὴν Βερενίκη ἡ καὶ μὲ τὴν χήρα Ἀπάμα (χωρὶς νὰ γίνεταί λόγος γιὰ τὴν ἡδὴ σύζυγό του Ὀλυμπιάδα ἀπὸ τὴν θεσσαλικὴ Λάρισα). Φαίνεται ὅμως ὅτι μὲ τὸ principium ἔγινε ἀλαζονικός (*superbus*) καὶ ἀμέσως (*statim*) ἄρχισε ἡ ἐρωτικὴ του δραστηριότητα μὲ τὴν μέλλουσα πενθερά του. Πόσο διήρκεσε αὐτὴ ἡ κατάσταση ποὺ τελικὰ ὀδήγησε στὴν δολοφονία του δὲν γνωρίζομε (10 χρόνια κατὰ τοὺς H. J. W. Tillyard καὶ A. J. B. Wace, BSA, XI 1904, σ. 117. Οἱ ἴδιοι συγγραφεῖς δέχονται ὅτι βασιλεύσε ὁ Δημήτριος στὴν

τῆς γνωστῆς μας γιὰ τὸν πλόκαμό της ἀπὸ τὸν Καλλίμαχο καὶ τὸν Κάτουλλο⁵. Ἡ μετὰβαση τοῦ Δημητρίου στὴν Κυρήνη ἔγινε μὲ διάφορες ἀπὸ πολλὰς πλευρὲς σκοπιμότητες ποὺ δὲν ἐνδιαφέρουν ἐδῶ παρὰ στὸν βαθμὸ τοῦ παραδίδεται ἀπὸ τὸν Πλούταρχο ὡς ὁ ἄρξας *Κυρήνης* ποὺ δὲν ἐπραγματώσε κάτι τὸ ὀριστικό, διότι ὁ Ἀδωνις αὐτὸς στράφηκε ἐρωτικά πρὸς τὴν Ἀπάμα, ἐπρόσβαλε μὲ τὴν συμπεριφορὰ του αὐτὴ τὴν Βερενίκη καὶ βρῆκε τὸν θάνατο μὲ παρακίνηση τῆς νεαρῆς κόρης⁶.

Ὁ Δημήτριος κατασκευάστηκε βασιλεὺς ὄχι τόσο ἀπὸ τίς συγκεχυμένες ἀρχαῖες μαρτυρίες γι' αὐτόν, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὴν συμπλήρωση τοῦ Holleaux στὴν ἐπιγραφή ποὺ ἐξετάζουμε. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι συγγραφεῖς ποὺ ἔγραψαν πρὸ τοῦ 1907, ὅπως ὁ Kaerst καὶ ὁ Niese, δὲν ἀναφέρουν τὸν Δημήτριο ὡς βασιλέα⁷ οὔτε βέβαια ὅλοι οἱ μετέπειτα⁸. Ἀλλὰ καὶ ἂν εἶχε γίνεи γιὰ κάποιον διάστημα βασιλεὺς τῆς Κυρήνης (κάπου στὰ μέσα τοῦ 3 αἰ. π.Χ.) δὲν δικαιολογεῖται ἡ ἐμφάνισή του μὲ τὸν τίτλο αὐτὸ σὲ ἕνα κατὰ κύριο λόγο μακεδονικὸ ἀνάθημα. Ἡ πόλις τῶν Ἐπιδαυρίων ποὺ ἐτίμησε τὸν Ἀντίγονο Γ' δὲν ἀναφέρει τὸν Δημήτριο, τὸν πατέρα του, ὡς βασιλέα⁹. Οἱ Dow καὶ Edson, ποὺ, ἀκολουθοῦντες τὴν γενικὴ σχεδὸν τάση μετὰ τὸ 1907, θεωροῦν τὸν Δημήτριο βασιλέα, παρατηροῦν σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιγραφή τῆς Ἐπιδαύρου, ποὺ ἀναφέραμε, ὅτι the omission of βασιλεὺς before the name of Antigonus' father Demetrius is interesting; the title must have been omitted because Antigonus' father was not king in Macedonia¹⁰. Ἀκριβῶς ὅμως γιὰ τὸν ἴδιο λόγο δὲν μποροῦσε νὰ τιτλοφορηθεῖ ὡς βασιλεὺς ὁ Δημήτριος καὶ στὴν Δῆλο, στὸ πῶς μεγάλο πανελλήνιο κέντρο τῆς ἐποχῆς, ὕστερα ἴσως ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς καὶ τὴν Ὀλυμ-

Κυρήνη. Κατὰ τὸν Διογένη ὅμως τὸν Λαέρτιο (IV, 41) ὁ Δημήτριος ἀπλῶς ἐπλευσε στὴν Λιβύη καὶ κατὰ τὸν Εὐσέβιο, I, 243, εἶναι ἀπλῶς ἐκεῖνος *qui Cyrenem profectus est*. Πῆγε, ἀπόκησε μεγάλῃ δύνامي, ἀλλὰ σύντομα μᾶλλον ἡ ἐρωτικὴ του ζωὴ τὸν ὤδηγησε στὸν θάνατο. Οἱ ἴδιοι Tillyard καὶ Wace σημειώνουν (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 119): It is doubtful if he ever really married Berenice... she was never married to Demetrius.

5. Βλ. A. Lesky, Ἱστορία τῆς Ἀρχ. Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας (μετάφρ. Ἀγ. Τσοπαννάκη), σ. 975 κ.έ.

6. Ὁ γάμος τῆς Βερενίκης μὲ τὸν Δημήτριο δὲν ἔγινε. Βλ. μάλιστα CAH, VII, σ. 713, ὅπου λέγεται there is nothing to show he was betrothed to her.

7. J. Kaerst, RE, s.v. Demetrios nr 35, IV, 1901, στ. 2793-2794. B. Niese, Gesch. der gr. und makedonischen Staaten, II (1899), σ. 142-143.

8. Βλ. π.χ. K.J. Beloch, Gr. Gesch., Strassburg-Berlin 1912-1927, τ. III 1, σ. 620 καὶ 640-641. III₂ σ. 92-93 καὶ 133-137. IV₂ σ. 139. Βλ. ἀντίθετα CAH, VII (1928, ἀνατ. 1964), σ. 712 Dem. came and was made king.

9. IG, IV₂, 589.

10. S. Dow καὶ Ch. F. Edson, Chryseis, Harvard Studies in Philology, XLVIII (1937), σ. 131.

πία, ὅπου δὲν μποροῦσε νὰ κάνει ἀνάθημα, γιατί τὰ ἡλεγχαν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Αἰτωλοῖ¹¹.

Ἀφοῦ ὁ Holleaux πρότεινε τὸ «βασιλέως» στὸν πρῶτο στίχο καὶ δέχθηκε ἔτσι ὅτι ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ θὰ ἦταν ἀρχικὰ διπλάσια περίπου σὲ ἔκταση, σὲ τρόπο ὥστε νὰ σώζεται σήμερα κάτι παραπάνω ἀπὸ τὸ πρῶτο ἡμισυ¹², ἦταν φυσικὸ νὰ ἀναζητήσει ἀνάλογες σὲ ἔκταση συμπληρώσεις καὶ στοὺς ἄλλους στίχους. Στὴν ἴδια ἀναγκαιότητα ὑπόκειται καθένας ποὺ κάνει παρόμοιες συμπληρώσεις.

Ἔτσι φθάσαμε στὸ περίφημο «κα[ὶ Μακεδόνες]» τοῦ Holleaux ποὺ μὲ τὴν υἱοθέτησή του στὴν ἔρευνα ἐπηρέασε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν πολιτειακὴ ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν αἰῶνα ποὺ διανύουμε. Τὸ μακεδονικὸ κράτος ποὺ τὸ ἐκπροσωποῦσε καὶ τὸ ἐνσάρκωνε ὁ βασιλεὺς¹³ παρουσιάζεται ἐδῶ μὲ τὴν συμπλήρωση τοῦ Holleaux νὰ ἔχει δύο πολιτειακοὺς παράγοντες, τὸν βασιλέα καὶ τοὺς Μακεδόνες. Ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς ἐποποθεῖτο στὰ χρόνια τοῦ Ἀντιγόνου Γ'¹⁴. Ἀπὸ ὅλους τοὺς βασιλικοὺς τίτλους ἢ τύπους ποὺ μαρτυροῦσαν τὴν πολιτειακὴ θέση τοῦ βασιλέως εἶτε αὐτοὶ προέρχονται ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς ἢ ἀπὸ ἄλλες πόλεις (ἐξαρτημένες ἢ μὴ) ὁ τύπος βασιλεὺς καὶ Μακεδόνες εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔχει τὴν μεγαλύτερη σημασία καὶ διαστέλλεται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους, στοὺς ὁποίους κάποιος βασιλεὺς φέρεται ὡς Μακεδὼν (μὲ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς του ἢ ὅχι) ἢ ὡς βασιλεὺς Μακεδόνων. Στὸ βασιλεὺς καὶ Μακεδόνες ἐμφανίζονται (τυπικὰ τουλάχιστον) δύο πολιτειακοὶ παράγοντες μὲ τὴν ἴδια βαρύτητα¹⁵. Ἡ διάσπαση αὐτὴ τῆς μακεδονικῆς ἀρχῆς ἀποδίδεται κυρίως, ὕστερα ἀπὸ τὴν συμπλήρωση τοῦ Holleaux, στὸν Ἀντίγονο Γ', καὶ ἔτσι φαίνεται σὲ δύσκολες περιπτώσεις διακρατικῶν σχέσεων εὐκολη ἡ διάκριση τῶν δύο Ἀντιγόνων βασιλέων, τοῦ Γονατᾶ καὶ τοῦ Δώσωνος¹⁶. Ἄν ὑπῆρχε σὲ μιὰ

11. CAH, VII (1928, ἀνατ. 1964), σ. 759.

12. Σήμερα εἶναι 1,16 μ. Ὅα πρέπει νὰ ἦταν στὴν ἀρχαιότητα (μὲ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Holleaux) 2,07 μ., ὡς ὑπολογίζω.

13. V. Ehrenberg, *The Greek State*, London 1969²: The position of the kings was not exactly the same in all states and at all times but monarchy as such was never called in question καὶ σ. 162: the monarch alone embodied the state... neither the population as a whole nor any of its parts... possessed any representation or any right that might offer a check to the royal power.

14. Bl. CAH, VII (1928, ἀνατ. 196), σ. 751 καὶ S. Dow καὶ Ch. F. Edson, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 137 κ.ε.

15. Bl. CAH, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 751 Antigonus alone was no longer the Macedonian State, as Philip II, Alexander and Demetrius I had been when they formed their League of Corinth. Ὅα φανεῖ σαφέστερα ἡ θέση μου πάνω σ' αὐτό.

16. Κατὰ τὸν W. W. Tarn π.χ., *The battles of Andros and Cos*, JHS, 1909, σ. 270. We possess one very important inscription... As completed by Holleaux, it runs as follows... the fact seems so certain that it will probably furnish a useful aid in the

ἐπιγραφή τὸ «Ἀντίγονος Μακεδόν» (γιὰ νὰ πάρουμε τὴν ἀπλούστερη μορφή) καὶ σὲ ἄλλη τὸ «Ἀντίγονος καὶ Μακεδόνες», ἡ διάκριση ἐθεωρεῖτο εὐκολή· στὴν πρώτη περίπτωση θὰ ἐπρόκειτο περὶ τοῦ Γονατᾶ, στὴν δευτέρη περὶ τοῦ Δώσωτος. Μὲ τὴν συμπλήρωση τοῦ Holleaux σημειώνεται ἐπὶ Ἀντιγόνου Γ' σημαντικὴ στροφή πρὸς κάποιον ἐκδημοκρατισμὸ μὲ τὴν τυπικὴ παραδοχὴ τῶν Μακεδόνων ὡς ἐνὸς ἀπὸ τοὺς δύο κορυφαίους πολιτειακοὺς παράγοντες τῆς Μακεδονίας. Μὲ τὴν συμπλήρωση ποὺ προτείνεται σήμερα ὁ βασιλεὺς Ἀντίγονος ἐμφανίζεται ὡς ὁ μόνος ἐκπρόσωπος τῆς μακεδονικῆς ἀρχῆς. Δεδομένου ὅμως ὅτι στὸν 3 αἰ. π.Χ. ἔχουν διασωθεῖ μαρτυρίες μὲ τὸν τύπο Ἀντίγονος καὶ Μακεδόνες πρέπει νὰ δεχθοῦμε ἢ ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Γονατᾶ ἢ περὶ τοῦ Ἀντιγόνου Γ' ἀλλὰ σὲ μιὰ φάση τῆς ζωῆς του προγενέστερη τῆς μάχης τῆς Σελλασίας (222 π.Χ.) καὶ τοῦ ἀναθήματος ποὺ ἔγινε ἀμέσως μετὰ τὴν μάχη καὶ λίγο πρὸ τοῦ θανάτου του (221 π.Χ.)¹⁷. Μπορεῖ πράγματι ὁ Ἀντίγονος Γ' νὰ παραμέρισε τοὺς Μακεδόνες ὡς δεύτερο πολιτειακὸ παράγοντα τῆς Μακεδονίας στὴν ἐπίσημη κρατικὴ ὀρολογία.

Στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ Ἀντιγόνου Γ' διακρίνομε σὲ ἀδρές γραμμὲς τρεῖς περιόδους: 1. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Δημητρίου Β' οἱ πρῶτοι Μακεδόνων κατὰ τὸν Πλούταρχο δέσαντες τὴν ἀναρχίαν τὸν ἀναδεικνύουν ἐπίτροπον καὶ στρατηγόν 2. Κατόπιν (εἶτα, ἄρα σὲ δευτέρη φάση) πειρώμενοι (sc. οἱ πρῶτοι Μακεδόνων) μετρίου καὶ κοινωφελοῦς βασιλέα προσηγόρευσαν. Μέχρις ἐδῶ ἡ μαρτυρία τοῦ Πλουτάρχου¹⁸. Πιὲ ἐντυπωσιακὴ εἶναι ἡ ἔκφραση τοῦ Εὐσεβίου γιὰ τὸν Ἀντίγονο Γ': οἱ Μακεδόνες ἐστήσαντο βασιλεύειν¹⁹ ποὺ σημαίνει ὅτι σ' αὐτοὺς ἀποκλειστικὰ ὀφείλεται ἡ ἀνάδειξή του σὲ βασιλέα. Ἡ πρωτοβουλία καὶ στίς δύο αὐτὲς φάσεις ἀνήκει στοὺς Μακεδόνες. Σ' αὐτὴ τὴν δευτέρη φάση, ποὺ πιθανὸν νὰ ἄρχισε τὸ 227 π.Χ.²⁰, εἶναι πράγματι δυνατόν νὰ ἀνήκει ὁ πολιτειακὸς τύπος (royal style) Βασιλεὺς Ἀντίγονος καὶ Μακεδόνες (ἂν πάλιν δὲν ἐννοεῖται κάτω ἀπ' αὐτὸν ἀποκλειστικὰ ὁ Γονατᾶς ἢ ὁ Γονατᾶς καὶ ὁ Δώσωτος). 3. (Μετὰ τὴν μάχη τῆς Σελλασίας). Τώρα ὁ «Δώσωτος» φέρεται

notoriously difficult business of distinguishing the inscriptions relating to Gonatas and Doson respectively.

17. Ἡ ἐπιγραφή IG, V₂, 299 θὰ πρέπει νὰ ἐπανεξετασθεῖ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς νέας συμπληρώσεως τῆς δηλιακῆς ἐπιγραφῆς, IG, XI₄, 1097, ποὺ ἐπιχειρήσαμε.

18. Πλουτ. Αἰμ. 8,2 Ἐδῶ πράγματι ὁ Πλούταρχος δίδει κατὰ τοὺς Dow καὶ Edson, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 161, a rapid outline of the Antigonid dynasty in the space of a few sentences and exactitude in constitutional matters is hardly to be expected.

19. Εὐσ. Χρον. I 238 Φίλιππον μὲν οὖν ὀφφανένον ἐπετρόπνευεν Ἀντίγονος ἕτερος ἐκ τοῦ βασιλεῖος γένους, ὃ Φοῦσκος ἐπώνυμον ἦν. Δίκαιον δὲ τὸν Φοῦσκον εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ὀρώντες οἱ Μακεδόνες ἐστήσαντο βασιλεύειν, καὶ τὴν Χρυσίδα αὐτῷ ἤρμωσαν...

20. Dow καὶ Edson, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 169, 172 καὶ 176.

ὡς *Βασιλεὺς Ἀντίγονος Δημητρίου Καλοῦ*. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ποὺ ἐξετάζομε, ἂν γίνῃ δεκτὴ ἡ προτεινόμενη συμπλήρωση. Ἐδῶ πιδ ὁ Ἀντίγονος Γ' παραμέρισε τοὺς Μακεδόνες. "Οτι δὲ πράγματι μετὰ τὴν Σελλασία ἀλλάξε ἡ στάσις του λέγεται ἀπὸ βαθὺ μελετητῇ αὐτῆς τῆς περιόδου, τὸν F.W. Walbank, ποὺ παρατήρησε ὅτι after Sellasia he was widely celebrated in terms which came near to deification καὶ διέκρινε τάσιν του πρὸς ἀπολυταρχία²¹. Ὁ τύπος βασιλεὺς (ὄνομα) καὶ Μακεδόνες ἐπανήλθε κάτω ἀπὸ ἄλλες συνθήκες καὶ σὲ κάποιον σημεῖο τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Ε' (221-179 π.Χ.) ποὺ δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐδῶ²². Ἀς σημειώσωμε μόνον ὅτι τὰ σχετικὰ χωρία (κυρίως τοῦ Πολυβίου) ποὺ δείχνουν συμπαράταξιν βασιλέως καὶ Μακεδόνων, μολοντί ἀναφέρονται στὸν Φίλιππο Ε', χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο ἀπὸ τὸν Holleaux γιὰ τὴν συμπλήρωσίν του στὸν δευτέρου στίχου τῆς ἐπιγραφῆς²³. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ θέσις τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας ἦταν πολὺ ἰσχυρὴ καὶ ἡ βασιλεία δὲν ἀμφισβητήθηκε σὲ καμμιά περίπτωσι. Ἡ συνέλευσις τοῦ στρατοῦ (Heeresversammlung, army assembly), αὐτοὶ οἱ Μακεδόνες εἶχαν δύναμιν καὶ τὰ δικαιώματά των, ἀλλ' ὡς δευτέρος πολιτειακὸς παράγων, ἐπίσημα σὲ διακρατικὰς π.χ. σχέσεις, ἐμφανίσθησαν σὲ ὀρισμένους μόνον περιπτώσεις. Δὲν σημαίνει αὐτὸ ὅτι ἡ ἐξέλιξις εἶναι εὐθύγραμμη. Ὑπῆρξαν διακυμάνσεις καὶ ἀμφιδρομίαι. Στὴν ἴδια τὴν (πολιτικὴν) ζωὴν τοῦ Ἀντιγόνου Γ' εἶδαμε μερικὰς. Ἡ τυπικὴ ἐξ ἄλλου ἀναγνώρισις δὲν ἦταν σὲ ἀνάλογο βαθμὸ καὶ οὐσιαστικὴ²⁴. Ὡς πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ προσωνυμίου ΚΑΛΟΥ (ἰδιαίτερα ἐντυπωσιακοῦ στὰ μάτια τῶν φιλοκάλων Ἑλλήνων) σημειώνεται ὅτι ἀποδιδότανε σ' αὐτὸν ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες (οἱ Μακεδόνες Καλὸν ἐπωνόμαζον) καὶ αὐτὸς ἦταν ἐκ τοῦ βασιλείου γένους²⁵. Ἦταν ἐξ ἄλλου τὸ «Καλὸς» ἀπαραίτητο γιὰ νὰ τὸν ξεχωρίζει ἀπὸ ἄλλους Δημητρίους.

21. Βλ. F.W. Walbank, A Historical Commentary on Polybius, τ. I, σ. 289. Οἱ Dow καὶ Edson, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 164, παρατηροῦν ὅτι, when he (sc. Antigonos III) had married the mother of his ward he strove to have himself made king. Ἡδὲ ὁ Droysen εἶχε παρατήρησει (Gesch. des Hellenismus, Ἑλλην. μετάφρ., τ. Γ₂, σ. 179) ὅτι «ἡ Μακεδονία ἐγένετο μοναρχία». Ὁ Droysen σημειώτεον δὲν εἶχε ἐπηρεασθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν μας, ὅπως τὴν παρουσίασε ὁ Holleaux.

22. Βλ. ἄνωτ., σ. 5.

23. M. Holleaux, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 97.

24. Βλ. V. Ehrenberg, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 48: The king was the state, and alone represented Macedonia in its foreign relations καὶ σ. 162: Inscriptions and coins of the late third century B.C., it is true, bear the formula 'King Antigonos and the Macedonians' and seem to set king and people on one and the same level; this remains remarkable, even though it may have indicated no more than an honorary right of the old army assembly.

25. Βλ. ἄνωτ., σ. 418, σημ. 19.

Ἀπὸ τίς παρατηρήσεις καὶ προτάσεις πού ἔγιναν σχετικά μὲ τοὺς δύο πρώτους στίχους ξεκαθαρίζει τὸ ἔδαφος καὶ γιὰ τοὺς ἐπομένους. Φάνηκε ἤδη ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἦταν πολὺ μικρότερη ἀπὸ ὅσο ὑποτέθηκε. Ἔτσι δὲν προστέθηκε τίποτε στὸν τρίτο στίχο καὶ στὸν τέταρτο τὸ «μάχης» (τοῦ Holleaux) τρέψαμε σὲ «μάχην» καὶ δὲν ἔγινε δεκτὸ τὸ «Ἀπόλλωνι».

Προβληματίσθηκαν ἰδιαίτερα μὲ τὸν τρίτο στίχο. Δὲν ἔπρεπε κάτι νὰ συμπληρώνει τὸ οἱ σύμμαχοι; Ἄν καὶ κατέφυγα σὲ πολλὰς μετρήσεις καὶ ὑποθέσεις, στὸ τέλος, χωρὶς νὰ ἐπιδιωθεῖ ἢ νὰ ἐκβιασθεῖ ὁποιαδήποτε συμμετρία, κατέληξα στὴν πιὸ λιτὴ κατὰ τὸ δυνατόν μορφή τῆς ἐπιγραφῆς· στὸν τρίτο στίχο δὲν προστέθηκε τίποτε. Γενικὰ τέθηκαν στὸ σωζόμενο μέρος ἐλλείπουσες συλλαβές. Τώρα εὐκολὰ μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς ὅτι ὁ πρῶτος στίχος δηλώνει τὸν βασιλέα Ἀντίγονο, ὁ δεῦτερος τὸν πατέρα του, ὁ τρίτος τοὺς συμμάχους καὶ ὁ τέταρτος τὸ ἀνάθημα πού ἐδῶ εἶναι ἡ μάχη τῆς Σελλασίας²⁶, παράδοξο ἀλήθεια, ὅπως ἄλλωστε πολλὰ τῶν ἀναθημάτων. Ἡ παραδοξότητα ὅμως μειώνεται, ἂν δεχθοῦμε, μὲ βάση τὸν Ἡσύχιον²⁷, ὅτι ἡ Σελλασία ἔγινε ἐπίθετο τῆς Ἀρτέμιδος μὲ τὴν σημασία τοῦ λαμπροῦ ἢ τοῦ αἰσχύλειου σελασφόρου²⁸ (ἀπὸ τὸ σέλας). Στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ μπορούσαμε νὰ θεωρήσουμε αὐτὴν τὴν Σελλασίαν μάχην (μὲ τὸ τὴν ἢ χωρὶς αὐτὸ) ὡς τὸ λαμπροφόρο γεγονός πού ἔφερε ἐνότητα καὶ εἰρήνη στοὺς Ἕλληνες. Δὲν ἀναφέρεται ὡς νίκη περὶ ἐπιτεύχθηκε κατὰ Ἕλλήνων. Ἀφιερώνεται ὡς κάτι τὸ ἐξαισιο, ὡς κάτι τὸ ἀξιάγαστο. Κατ' ἀνάλογο τρόπο τὸ Ἀφροδίτη (τῆς θεᾶς) λαμβάνεται ὡς ἐπίθετο (Ἀφροδίτη πρᾶξις) στὰ Μέγαρα κατὰ τὸν Πausanias I (Ἀττ.), 43,6: Μετὰ δὲ τοῦ Διονύσου τὸ ἱερόν ἐστιν Ἀφροδίτης ναός, ἀγαλμα δὲ ἐλέφαντος Ἀφροδίτῃ πεποιημένον πρᾶξις ἐπὶ κλήσιν. Ἔτσι ἡ Σελλασία ἔχει διπλὴ σημασία· δηλώνει καὶ τὸν τόπο τῆς συγκεκριμένης μάχης ἀλλὰ καὶ ἓνα λαμπροφόρο γεγονός. Ἀνατίθεται ὡς κάτι τὸ πολῦτιμο, ὅπως συμβαίνει γενικὰ μὲ τὰ ἀναθήματα πού μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς σὲ κάποιο πῖνακα (indicem) σχετικὸ²⁹.

Χωρὶς νὰ ὑπολογίσω ὡς μισὸ τὸ γιῶτα, ἡ μορφή πού προτείνει ὁ Holleaux ἔχει στοὺς 4 στίχους 25, 21, 23, 22 θέσεις γραμμάτων, ἐνῶ μὲ τὴν πρότασή μου γίνονται ἀντίστοιχα 17, 14, 13, 14. Τὸ σωζόμενο τμήμα, πού εἶναι ἰσομερές, ἔχει ἀντίστοιχα 14, 11, 13, 11.

26. Στὸ (ἡ) Σελλασία μάχη τὸ Σελλασία λαμβάνεται ὡς ἐπίθετο (πβ. Ὀλυμπίας Νίκης).

27. Ἡσυχ. s.v. Σελ(.)ασία τόπος τῆς Λακωνικῆς θθεν εἰκὸς κληθῆναι τὴν Ἀρτεμιν.

Πβ. Paus. I, 31,4 Ἀρτέμιδος Σελασφόρου βωμοί.

28. Αἰσχ. Εὔμ. 1022.

29. Βλ. π.χ. Ditt. Syll.³ IV s.v. ἀνατίθημι. Βλέπουμε ὅτι ἀνατίθενται: δόγμα (ἀρ. 331), γοργαί (ἀρ. 401), Ἔρωτες (ἀρ. 1136) κ.ἄ.

Ἄς τὸ παραστήσουμε συνοπτικά:

	Σωζόμενο μέρος	Holleaux	Microyannakis
στ. 1	14	25	17
στ. 2	11	21	14
στ. 3	13	23	13
στ. 4	11	22	14

Ἡ ἀνισομέρεια στὸν ἀριθμὸ γραμμάτων, ὅπως φαίνεται ἀνωτέρω, ὑπάρχει στὸ σωζόμενο μέρος. Ὁ Holleaux πρόσθεσε ἀπὸ 10 ἢ 11 γράμματα σὲ κάθε στίχο· ἐγὼ ἀπὸ 3 σὲ 3 στίχους.

Κοντὰ στοὺς οὐσιαστικούς λόγους ποὺ προβλήθηκαν πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ κάτι ἐξωτερικῆς φύσεως καὶ μικρότερης βέβαια σημασίας. Ἄν πράγματι ἦταν ἡ ἐπιγραφή τοῦ μήκους ποὺ προϋποθέτουν οἱ συμπληρώσεις τοῦ Holleaux (ὑπολογίζω 0,91 ἑκατοστὰ παραπάνω ἀπὸ τὸ σωζόμενο, δηλ. $1,16 + 0,91 = 2,07$), δὲν φαίνεται ἀπίθανο νὰ μὴ ἔχει βρεθεῖ ἓνα τόσο μεγάλο κομμάτι ἐπιφανείας μισοῦ περίπου τετραγωνικοῦ μέτρου σὲ περιοχή τόσο καλὰ ἐρευνημένη; Ὅσο μεγαλύτερο ἦταν τὸ κομμάτι ποὺ κόπηκε τόσο πιὸ εὐκόλο νὰ βρεθεῖ.

Ἔτσι μὲ τίς προτάσεις ποὺ ἔγιναν ἡ ἐπιγραφή παίρνει τὴν ἐξῆς μορφή:

*Βασιλεὺς Ἀντίγο[νος]
Δημητρίου Κα[λοῦ]
καὶ οἱ σύμμαχοι
Σελλασίαν μά[χην].*

Ἡ μορφή αὕτῃ εἶναι λιτότερη καὶ πιὸ σύμφωνη στὰ γνωστά μας ἀπὸ ἄλλες πηγές ἱστορικὰ στοιχεῖα.

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση καὶ ἐπανεκτίμηση τῆς ἐπιγραφῆς ποὺ ἔγινε φάνηκε ὅτι ὁ Ἀντίγονος Γ' μετὰ τὴν μάχη τῆς Σελλασίας δὲν ἀντιπροσωπεύει τὴν τάση γιὰ κάποιο ἐκδημοκρατισμὸ, ἀλλὰ μιὰ στροφή πρὸς ἐνίσχυση τῆς βασιλικῆς του θέσεως, θὰ λέγαμε μιὰ τάση γιὰ ἐκμοναρχισμό. Ὁ Ἀντίγονος Γ', μολονότι Ἀντιγονίδης ὁ ἴδιος, γυρίζει στὸν πολιτειακὸ τύπο τῶν μεγάλων Τημενιδῶν, ὡς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Συγκρίνοντας τὸ γνωστὸ ἀνάθημα καὶ ἐπιγραφή τοῦ Ἀλεξάνδρου στὸν Παρθενῶνα μετὰ τὴν μάχη τοῦ Γρανικοῦ (Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες, πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντων)³⁰ μὲ τὴν ἐπιγραφή τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τῶν συμμάχων

30. Ἀρρ. Ἀνάβ. I, 16, 7. Πβ. Ἀθην. Δεῖπνο σ. VI, 58 p. 251d ἡ Ἀντιγόνου τύχη ἀλεξανδρίζει.

του στήν Δῆλο παρατηροῦμε ὁμοιότητα ὡς πρὸς τὸν πολιτικὸν τύπο τῶν δύο βασιλείων σ' αὐτὸ τὸ στάδιο. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἀναφέρονται οἱ βασιλεῖς χωρὶς τὸ «Μακεδῶν» ἢ «καὶ οἱ Μακεδόνες». Τὸ δεύτερο σκέλος τῶν δύο κυρίων παραγόντων, ποὺ κάνουν σὲ κάθε περίπτωση τὸ ἀνάθημα, εἶναι, στὴν περίπτωση τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἱ Ἕλληνες (μὲ τὴν χαρακτηριστικὴ ἐξαίρεση τῶν Λακεδαιμονίων) καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Ἀντιγόνου Γ' εἶναι οἱ σύμμαχοι. Στους συμμάχους τοῦ Ἀντιγόνου Γ' ἀνήκουν τώρα καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι μετὰ τὴν μάχη τῆς Σελλασίας. Ἡ Σελλασία ἀποκτᾷ ἔτσι μεγάλο νόημα καὶ ὡς σύμβολο ἴσως ἀφιερώνεται σὲ ἓνα χώρο πανελληνίας ἀγῆλης ἀπὸ τοὺς συμμάχους τοῦ Ἀντιγόνου Γ', ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὸν ἴδιο, ποὺ εἶχε πρὸ τῆς μάχης ἀναγορευθεῖ στὸ Αἶγιο τῆς Πελοποννήσου ἡγεμὼν ἀπάντων τῶν συμμάχων καὶ μὲ τὴν μάχη αὐτὴ (ὡς προϋπόθεση) πέτυχε, ὅπως γράφει ὁ Πολύβιος, τὴν κοινὴν εἰρήνην τοῖς Ἕλλησι³¹.

SOMMAIRE

L'inscription IG XI₄, 1907 a été éditée, complétée, datée et commentée par M. Holleaux (BCH, 1907, p. 94 et s.) et son intérêt historique a été considérablement apprécié par les savants. Les suppléments d'Holleaux ont été incontestablement acceptés.

Contrairement à l'opinion et à l'argumentation de l'éditeur nous proposons de lire:

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΝΤΙΓΟ[ΝΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑ[ΛΟΥ
ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ
ΣΕΛΛΑΣΙΑΝ ΜΑ[ΧΗΝ

au lieu de

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΝΤΙΓΟ[ΝΟΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑ[Ι ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ [ΑΠΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙ
ΣΕΛΛΑΣΙΑΝ ΜΑ[ΧΗΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙ.

Le titre de «roi» attribué à Démétrios, père d'Antigonos III, ne nous semble pas justifié. Nous considérons aussi arbitraire la restitution ΚΑ[Ι ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ, qui fait de la «nation macédonienne» un «des éléments constitutifs de l'Etat.

D'après notre lecture, l'autorité d'Antigonos III se présente renforcée, au contraire il semble peu acceptable de considérer cette même autorité restreinte précisément après la victoire de Sellasia.

31. Πολυβ. IV, 3,8.